

2016-12-14

Remissvar på betänkandet *Kraftsamling mot antiziganism* SOU 2016:44

Institutet för språk och folkminnens synpunkter

Institutet för språk och folkminnen lämnar härmed synpunkter på de delar av betänkandet som rör myndighetens verksamhetsområde. Vi kommenterar således det femte kapitlet *Ett nationellt centrum för romska frågor* samt delar av det tredje kapitlet *Minnesmärken, minnesdagar och namn på platser som anspelar på antiziganism*.

Sammanfattning

När det gäller behovet av ett romskt centrum med uppdrag kring antiziganism har institutet inga särskilda synpunkter på det. Som kommissionen framhåller är det dock av betydelse att ett framtida centrum inte tar över uppdrag som andra institutioner redan har.

Ett romskt centrum bör ha ett tydligt och avgränsat uppdrag. I det sammanhanget vill vi uppmärksamma utredningen på att Institutet för språk och folkminnen i sin instruktion har ett uppdrag att dokumentera den romska kulturen och det romska språket samt att bedriva språkvård på romska.

I det fall ett romskt centrum bildas, stödjer institutet kommissionens förslag om att myndighetsformen kan vara lämplig. Det finns stora fördelar med att driva en sådan verksamhet i statlig regi. En statlig organisation medför ett tydligt mandat, legitimitet hos andra myndigheter och fasta ramar för uppföljning, vilket i sig skapar goda förutsättningar för ett långsiktigt arbete.

Ett annat av kommissionens förslag är att det bör genomföras en översyn av namn och beteckningar på platser som anspelar på antiziganism. I det fall en översyn blir aktuell vill institutet göra regeringen uppmärksam på den reglering av beslutanderätten om ortnamn som följer av kulturmiljölagen (2013:548) och annan speciallagstiftning. Enligt kulturmiljölagen ska ett hävdvunnet ortnamn enligt hänsynsparagrafen inte ändras utan starka skäl.

Kapitel 5. Ett nationellt centrum för romska frågor

En av betänkandets förslag är att det bör upprättas ett nationellt centrum med uppdrag om arbete mot antiziganism och främjande av romers rättigheter. Institutet för språk och folkminnen har inga synpunkter på behovet av en sådan

institution, eftersom frågor som rör antiziganism ligger utanför myndighetens verksamhetsområde. Andra institutioner kan därför bättre bedöma om ett sådant behov finns eller inte.

Uppdrag om språk och kultur bör stämmas av med berörda institutioner

Om ett framtida nationellt centrum mot antiziganism blir aktuellt, är det viktigt att det får ett tydligt och avgränsat mandat. Som kommissionen påpekar i betänkandet bör ett framtida centrums ansvarsområde inte överlappa andra institutioners uppdrag. Det är alltså viktigt att först kartlägga vilka uppdrag och verksamheter som redan finns, både kopplat till romers rättigheter och till främjandet av det romska språket och av den romska kulturen.

När det gäller de uppdragsförslag som vetter mot kulturbevarande och språkvård menar vi att sådana uppdrag till viss del sammanfaller med institutets eget uppdrag. Det kan därför finnas en risk för att rollerna mellan institutet och en ny organisation blir oklara.

Vidare kräver uppdrag som rör revitalisering av det romska språket kompetens med en helt annan inriktning än den kompetens som är nödvändig i arbetet mot antiziganism och romers rättigheter.

Det går inte heller att i alla sammanhang likställa kultur- respektive språkkompetens. Institutet har uppdrag med inriktning både mot kulturfrämjande och bevarande samt mot språkvård. Vi driver flera projekt där vi dokumenterar romernas kultur och språk som en del av det gemensamma kulturarvet. Men vi har också ett språkvårdande uppdrag som är mer inriktat mot att utveckla det nutida romska språket, bland annat genom att vi utarbetar terminologi inom olika samhällssektorer.

Språkvårdsarbete på romska har inte bedrivits inom den statliga språkvården innan 2007, då institutet anställde romska språkvårdare. Det är därför en verksamhet som har tagit tid att etablera – inte minst upprättandet av nationella och internationella kontaktnät. Det språkvårdande arbetet för romska språkets del är dessutom tätt sammankopplat med det uppdrag institutet har om uppföljning av språklagen (2009:600).

Myndighetsformen kan skapa långsiktighet

Som kommissionen påpekar ligger det i ett framtida centrums intresse att också i sin organisation borgen för romskt deltagande och inflytande.

I det fall ett nationellt centrum bildas kan det finnas stora fördelar med att driva det i statlig regi. Myndighetsformen medför ett tydligt mandat och bestämda ramar för uppföljning, vilket skapar goda förutsättningar för ett långsiktigt arbete. Det kan också stärka legitimiteten hos andra myndigheter.

Kapitel 3:5.2. Minnesmärken, minnesdagar och namn på platser som anspelar på antiziganism

God ortnamnsed regleras av kulturminneslagen

Ortnamn är ord i språket. De används och uppstår när det finns behov att tala om en plats. Detta är en mänsklig process som inte beslutsordningar eller lagar styr över. Det handlar i grunden om kommunikation.

Däremot finns det lagar och förordningar som styr beslutsbefogenheterna om ortnamn i statlig och kommunal ortnamnsverksamhet. Den grundläggande regleringen för ortnamn och namnvård finns i 1 kap. § 4 i kulturmiljölagen (2013:548) och där uttrycks vad som avses med god ortnamnsed. Det är således varje myndighets och kommuns ansvar att iaktta detta regelverk.

I kommissionens rekommendationer (s.86) finns ett förslag på en översyn av namn och beteckningar på platser som anspelar på antiziganism. Institutet vill påminna om att det finns en tydlig reglering av beslutsbefogenheterna för ortnamn.

4§ God ortnamnsed

Vid statlig och kommunal verksamhet ska god ortnamnsed iakttas. Det innebär att

- hävdvunna ortnamn inte ändras utan starka skäl,*
- ortnamn i övrigt stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet, om inte hävdvunna stavningsformer talar för annat,*
- påverkan på hävdvunna namn beaktas vid nybildning av ortnamn, och*
- namn på svenska, samiska, finska och meänkieli så långt möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.*

Namn som godkänts av Lantmäteriet ska i statlig och kommunal verksamhet användas i sin godkända form.

Ortnamnens funktion som historiebärare

Ortnamn har som språkliga uttryck ett flertal funktioner. En av dem är att namnge enskilda geografiska platser så att vi kan tala om dem och så att vi kan särskilja platserna från varandra.

En annan viktig funktion som ortnamnen har är att de är historiska källor. I ortnamnen kan vi utläsa information om tider som har varit, och som i vissa fall inte finns dokumenterade i andra källor. De berättar t.ex. om reella topografiska fakta – hur det sett ut på platsen när namnet har uppstått, om människornas vardag, vilka odlingsväxter och husdjur folk hade, fångst- och fiskemetoder, var vilka slags djur betade osv. De berättar också om vem som bodde var, vilka språk de talade, vilka föreställningar de hade och även vilka fördomar som rådde. I ortnamnen kan vi också hitta belegg på gamla ord som senare har fallit ur bruk.

Också personnamn finns bevarade i ortnamnen, men även folkslagsbeteckningar, med de termer som man vid namngivningstidpunkten hade i bruk. Ortnamn kan alltså ses som titthål bakåt i historien och de hjälper oss att förstå den utveckling samhället har genomgått.

När det gäller existerande ortnamn med hävd får man ur ett namnvårdsperspektiv väga in namnets funktion som historiebärare, som immateriellt kulturarv och som länk till det förflutna. Namnen på *Zigenar-* eller *Tattar(e)-* berättar en historia för oss, både något om var romerna rört sig och tidvis bott och något om den bofasta befolkningens reaktioner och vilka termer som vid namngivningstiden varit de rådande. Att namnen fick fotfäste och har överlevt tyder på att romernas närvaro på dessa platser varit av sådan betydelse att det funnits behov av att tradera detta genom ortnamnen.

Ortnamn med förlederna Zigenar- eller Tattar(e)

Vid en eventuell översyn av ortnamn som har förleder som *Zigenar-* eller *Tattar(e)-* är det viktigt att skilja på de ställningstaganden som behöver göras i förhållande till de namn som uppstått i en numera historisk kontext och de ställningstaganden som görs i en namnplaneringssituation idag.

Namn med förleder som *Zigenar-* eller *Tattar(e)-* har uppstått under en tid när begreppen *tattare* och/eller *zigenare* användes allmänt, och när ordet *rom* inte var bekant för den svenska allmänheten.

Att byta ut ett *Tattarbacken* till t.ex. *Romska backen* är olämpligt eftersom *rom* inte är det begrepp som användes när namnet uppstod och det därmed inte har någon historisk förankring; att byta ut det skulle förutsätta att platsen i dag har anknytning till romer och att en sådan benämning vore i allmänt bruk. En sådan ändring skulle innebära att ortnamnet får en felaktig denotation.

Att använda orden *zigenare* eller *tattare* i en namnplaneringssituation i dag är uteslutet mot bakgrund av den betydelseförändring som dessa ord har genomgått. Vid planerad namngivning i dag kan enbart termen *rom* komma i fråga, och i så fall endast med en god namngivningsgrund.

I Lantmäteriets grundläggande geodata finns bara ett namn bildat till ordet *zigenare*, nämligen *Zigenaren*, ett namn i fastighetsregistret i Köping. Detta namn redovisas inte som ett bebyggelsenamn, utan är att enbart betrakta som ett administrativt namn. Ett 90-tal namn på *Tattar(e)-* finns redovisade i Lantmäteriets ortnamnsregister. Här bör påpekas att det inte är säkert att alla dessa har ett ursprung i ordet *tattare*, de kan ha andra etymologier och det bör i så fall undersökas.

I ortnamnsregistret vid Institutet för språk och folkminnen över upptecknade namn i Sverige finns fyra orter med *Zigenar-* som förled och kring 300 med

Tattar(e)- som förled. De flesta av dessa namn torde också vara eller har varit etablerade bland lokala namnbrukare, de är allmänt kända och använda, och bör således anses hävdvunna. Ett hävdvunnet ortnamn ska enligt hänsynsparagrafen *God ortnamnsed* i kulturmiljölagen (2013:548) inte ändras utan starka skäl.